

מראה מקומות, שיעור מאת הג"ר מרדכי קורנפלד שליט"א

קדושין לז. - בענין אם ביכורים הם החובת הקרקע או חובת הגוף

נקודות שנידונו בשיעור זה:

- כשהביא רש"י דוגמאות של מצוות התלויות בארץ, למה הזכיר את כולם חוץ ממצוות ביכורים?
- בריש מס' כלים תנן שא"י מקודשת מכל הארצות לענין שמביאים ממנו העומר והביכורים ושתי הלחם מה שאין מביאים משאר הארצות. למה לא הזכירה המשנה גם שמפרישים על פירותיה תרומות ומעשרות ושכל המצוות התלויות בארץ נוהגות בה?
- בר"ן נדרים כב. מבואר דאין מביאין קרבן העומר מעבר הירדן, ולמקצת קדושות נוספות אין לעבר הירדן דין א"י. וצ"ע, מנלי' שאין מביאין את העומר מעבר הירדן, ומה הם המקצת קדושות לבד מהעומר שאינם נוהגים בעבר הירדן?

1. גמרא קדושין לז., וז"ל, "אמר רב יהודה ה"ק כל מצוה שהיא חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בח"ל חובת קרקע אינה נוהגת אלא בארץ."

ורש"י שם ד"ה חובת הקרקע, וז"ל, "שמוטלת על הקרקע או גידוליו, כגון תרומות ומעשרות חלה לקט שכחה ופאה שביעית חדש ערלה כלאים."

2. תוס' ב"ב פא. ד"ה ההוא למעוטי חוצה לארץ, וז"ל, "ותימה אמאי איצטריך מיעוטא הא אמר בסוף פ"ק דקדושין (דף לו:): כל מצוה שהיא תלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ, ויש מפרשים משום דבכורים איתקשו לבשר בחלב דכתיב (שמות כג) ראשית בכורי אדמתך וגוי' לא תבשל גדי בחלב אמו ובמכלתא בהדיא מקיש להו וס"ד שיהו נוהגין אף בחוצה לארץ כמו בשר בחלב. ולרשב"א נראה דלא חשיבי בכורים מצוה תלויה בארץ דלא דמי לתרומה ומעשר וחלה דהתם גוף הפירות מחוייבין בתרומה דטבל נינהו ואסורין באכילה ולכך חשובין הן תלוין בארץ אבל בכורים אין החיוב תלוי בפירות אלא באדם דאין נאסרין באכילה אע"פ שלא הפריש מהן בכורים, ועוד מדלא חייב תרומה ומעשר עד שיתמרח בכרי מוכח שהחיוב תלוי בפירות לפי שלא הגיע עדיין זמן חיובן אבל בכורים ודאי חובת הגוף נינהו כע"ז דילפינן מינייהו בקדושין (דף לז). שאין החיוב תלוי בפירות אלא באדם ואפי' בעודן באילן מתחייב כדתנן במסכת בכורים (פ"א מ"ג) כיצד מפרישין בכורים יורד אדם לתוך שדהו ורואה תאנה שביכרה אשכול שביכר קושרו בגמי ואומר הרי אלו בכורים, ואע"ג דאם אין לו [אינו] חייב לקנות מ"מ חובת הגוף נינהו כמו חובת ציצית דאע"ג דאין חייב לקנות טלית כשאין לו חשיב חובת הגוף."

3. מסכת כלים פרק א' משנה ו', וז"ל, "עשר קדשות הן: ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות, ומה היא קודשתה, שמביאים ממנה העומר והבכורים ושתי הלחם, מה שאין מביאין כן מכל הארצות."

4. משנה גיטין מז., וז"ל, "המוכר את שדהו לעובד כוכבים לוקח ומביא ממנו בכורים מפני תיקון העולם."

ורש"י שם ד"ה הכי גרסינן לוקח ומביא בכורים, וז"ל, "בכל שנה צריך ליקח מן העובד כוכבים ביכורי פירותיה בדמים יקרים ומביאם לירושלים."

ותוס' שם ד"ה לוקח ומביא בכורים, וז"ל, "זו גירסת הקונט", דקנסינן ליה לחזור וליקח ממנו אבל כולי האי לא קנסינן ליקח ממנו להפריש תרומות ומעשרות, ומיהו קשה לר"ת דבגמ' מייתי ראייה מהא דיש קנין לעובד כוכבים דמפני תיקון העולם אין דאורייתא לא

מנא ליה דילמא תיקון העולם קאי אהא דחייבוהו ליקח, ואומר ר"ת דברוב ספרים לא גרסינן ומביא בוי"ו והכי קאמר כל אדם הלוקח ממנו מביא בכורים לא שנא מוכר לא שנא אחר.

ורש"י שם מז: ד"ה מדאורייתא לא, וז"ל, "ואי אין קנין לעובד כוכבים להפקיעה מקדושתה הויא לה לענין קדושתה ברשות ישראל כאילו משכנה, וכיון דביכורים מצוה דרמיא עליה היא ולא טבלי לאסור פירות באכילה מיחייב ליקח ולהביא, ולא דמי למעשר דאפילו למאן דאמר אין קנין לא מיחייב לעשר על חלקו של עובד כוכבים דמעשר טביל ואסר ליה באכילה ולא מצוה דרמיא עליה היא אלא אם כן אוכלן או מוכרן דקא משתרשי ליה אבל ביכורים מצוה דרמיא עליה היא."

5. רש"י שמות פרק כ"ג פסוק י"ט, וז"ל, "ראשית בכורי אדמתך. אף השביעית חייבת בבכורים לכך נאמר אף כאן בכורי אדמתך. כיצד, אדם נכנס לתוך שדהו, ורואה תאנה שבכרה, כורך עליה גמי לסימן ומקדישה. ואין בכורים אלא משבעת המינין האמורין במקרא (דברים ח ח) ארץ חטה ושעורה וגו'."

ושפתי חכמים שם, וז"ל, "בקצת נוסחאות אינו, והנוסח הוא: 'כתיב בכורי אדמתך אדם נכנס וכו', שבשביעית פטור בביכורים, דאינו יכול לומר האדמה אשר נתת לי דהא לו לא נתן, אלא הוא הפקר לכל."

6. ר"ן נדרים כב. ד"ה ההוא שעתא, וז"ל, "ועבר הירדן לא נתקדש להבאת העומר ולמקצת קדושות."

7. רש"י סנהדרין יא: ד"ה על שתיים מהן, וז"ל, "ועל אחת מהן אין מעברין, אפילו לא הגיע ביהודה והגיע בעבר הירדן והגליל אין מעברין, (ד)הואיל ומביאין עומר מעבר הירדן או מגליל, דתנן במנחות (דף סד) כרמל רך ומלא בעינן מיכן אמרו אין מביאין עומר אלא מן הקרוב לירושלים דהיינו יהודה לא ביכר הקרוב לירושלים מביאין אותו ממקום רחוק ומעשה שבה עומר מגנות צריפין ושתי הלחם מבקעת עין סוכר."

8. משנה ביכורים פ"א מ"י, וז"ל, "ואלו מביאין וקורין, מן העצרת ועד החג, משבעת המינים, מפרות שבהרים, מתמרות שבעמקים, ומזיתי שמן, מעבר הירדן. רבי יוסי הגלילי אומר אין מביאין בכורים מעבר הירדן, שאינה ארץ זבת חלב ודבש."

9. רמב"ם הל' ביכורים פ"ב ה"א, וז"ל, "מצות עשה להביא בכורים למקדש, ואינם נוהגין אלא בפני הבית ובארץ ישראל בלבד שנאמר ראשית בכורי אדמתך תביא בית י"י א-לקיך ומביאין בכורים של דבריהם מערי סיחון ועוג ומסוריא שהקונה בסוריא כקונה בירושלים [אבל עמון ומואב ובבל] אף על פי שהן חייבין בתרומה ובמעשרות מדבריהם אין מביאין מהן בכורים, ואם הביא בכורים מחוץ לארץ אינן בכורים."

וכסף משנה שם, וז"ל, "ומביאים בכורים של דבריהם מערי סיחון ועוג. משנה בספ"ק דבכורים (משנה י) אלו מביאים וקורין וכו' מזיתי שמן מעבר הירדן רבי יוסי הגלילי אומר אין מביאים בכורים מעבר הירדן שאינה ארץ זבת חלב ודבש, וידוע דהלכה כתי"ק. ומשמע לרבינו דלא פליג ת"ק אלא מדאורייתא אבל מדרבנן מודו דמיחייב, וכבר כתב מהרי"ק בסי' קנ"ב להוכיח מהיכן משמע ליה הכי."

10. בית הלוי ח"ב סי' נ', וז"ל,

רק מדרבנן והרי ערי סיחון חייבין במעשר מדאורייתא ותירץ דבמסכת ביכורים פרק א' משנה יו"ד איתא ואלו מביאין וקורין כו' ומעבר הירדן ריה"ג אומר אין מביאין ביכורים מעבר הירדן שאינו ארץ זבת חלב ודבש וסי"ל להרמב"ם

"[א] הרמב"ם בפרק ב' מהלכות ביכורים (ה"א) כתב ומביאין ביכורים של דבריהם מערי סיחון ועוג ומסוריא. ועיין בשו"ת מהרי"ק שורש כ"ב, הובאו דבריו בכ"מ רק שבכ"מ נדפס בשיבוש ממש מהיפוך להיפך, שהקשה דלמה כתב דחייב

דגם ת"ק מודה לריה"ג דמה"ת פטורים מהאי טעמא ורק מדרבנן לחוד קמחייב ליה ת"ק וריה"ג גם מדרבנן פוטרו ופוסק הרמב"ם כת"ק.

ובוודאי דתירוץ זה דחוק טובא דמני"ל להרמב"ם לומר כן וגם דהרי מדחשבה משנה לעבר הירדן בהדי כל הני דמביאין וקורין ודאי משמע להדיא דת"ק מחייבו מדאורייתא דומי דאינך. ועיין עוד במסכת ב"ב דף פ"א. דמבואר שם דכל היכא דהוא ספק אם חייב בביכורים או לא אינו קורא כי היכא דלא נימא דפטורים מתרומה ומעשר, וא"כ עבר הירדן דחייב [בתרומה] מן התורה אם נאמר דגם ת"ק לא מחייב [התם] רק מדרבנן ה"ל לומר דאינו קורא. ואע"ג דזה יש לדחות קצת מ"מ הרי בלא"ה נראה תי' זה דחוק דודאי משמע דלת"ק מביא מה"ת.

[ב] וע"כ נראה דעת הרמב"ם דס"ל דביכורים אינו תלוי כלל בחיוב תרומה ומעשר וביכורים יש לו דין אחר. דהנה בירושלמי (פ"א ה"ח) על הך פלוגתא דת"ק וריה"ג איתא וז"ל תני אשר נתת לי ולא אשר נטלתי מעצמי, ופירש בפני משה דקאי על ריה"ג וחולקת על המשנה דאמרה דטעמו של ריה"ג משום דאינו [זבת] חלב ודבש והברייתא אמרה דטעמו משום ולא שנטלתי מעצמי ומש"ה הוא דקפטר לעבר הירדן. מה ביניהון אמר ר' אבין חצי שבט מנשה ביניהון, פ"י דהם לא בקשו חלקם ממשה רבינו כמו שבקשו בני ראובן וגד רק משה נתן להם, מ"ד אשר נתת לי ולא שנטלתי מעצמי חצי שבט מנשה לא נטלו מעצמן מ"ד ארץ זבת חלב ודבש אעפ"כ אינו זבת חלב ודבש, עכ"ד הירושלמי.

והנה לפי פירוש זה הרי מוכרח דת"ק דמחייב סתמא כל עבר הירדן דחולק על הני שני דרשות של ריה"ג וס"ל דלא בעינן חלב ודבש וגם לא דרש ולא שנטלתי מעצמי. אמנם עיקר פירוש דחוק טובא דנימא דשבט ראובן וגד בשביל שבקשו חלקם ממה רבינו ישתנה דין ארצם לענין ביכורים בודאי קשה לומר כן. וגם זה דחוק טובא דהברייתא חולקת על המשנה דמפרש טעם של ריה"ג משום חלב ודבש ואמר סתמא דאין מביאין מעבר הירדן סתמא וכן הוא בספרי (כ"ו ט'), ומוכח דבכל עבר הירדן אינו מביא ולהברייתא מודה ריה"ג בחצי שבט מנשה דמביאין.

ועוד דעיין בפ"י המשנה להרמב"ם (ד"ה פירות) שכתב על דברי ת"ק וז"ל ועבר הירדן אעפ"י שאינו זבת חלב ודבש השי"ת נתן לנו ואפשר לומר אשר נתת לי. הרי מדברי' למדנו דגם ת"ק ס"ל הך דרשה אשר נתת ולא שנטלתי מעצמי ורק דעבר הירדן מקרי אשר נתת דלא נלחמו בסיחון ועוג רק עפ"י הדיבור כדכתיב בקרא (דברים ב' ל"א) ואת ארצו החל רש ובע"כ מוכרח דהרמב"ם מפרש דהך דרשה אשר נתת ולא שנטלתי סתמא אמרה ולא אליבא דריה"ג רק כ"ע ס"ל להך דרשה ואם יכבשו ישראל עוד מדינה אחרת ויקדשנה בקדושת ארץ ישראל על ידי כיבוש רבים דלכ"ע שמו כיבוש ונתחייב בתרומה ומעשר מדאורייתא כארץ ישראל מ"מ בביכורים אינו חייב משום הך דרשה דלא שנטלתי גם

לת"ק דלא מצריך שיהי' זבת חלב ודבש. והא דקאמר מה ביניהון פ"י מאי איכא בין דרשה דריה"ג דממעט שאר מדינות מזבת חלב ודבש ובין הך דרשא דלא שנטלתי מעצמי ומשני חצי שבט מנשה פ"י עבר הירדן ולא דוקא נקט חצי שבט מנשה וה"ה לראובן וגד דמ"ד ולא שנטלתי מעצמי אלו לא נטלו מעצמן דעפ"י הדיבור נלחמו ולריה"ג פטור גם אלו דאינו [זבת] חלב ודבש, והוא ברור דהרמב"ם מפרש כן להירושלמי.

וא"כ יצא לנו דגם לת"ק דלא מצריך זבת חלב ודבש מ"מ סוריא אפילו אם נאמר כיבוש יחיד שמי' כיבוש ומחייבי בתרומה ומעשר מדאורייתא מ"מ בביכורים אינו חייב מה"ת דנטלוהו מעצמן. וניחא בזה הא דבמסכת גיטין דף ח'. איתא בשלשה דרכים שוה סוריא לא"י וכו' חייבת במעשר ובשביעית כא"י ומפרשים שם דס"ל כיבוש יחיד שמי' כיבוש ולכאורה אמאי לא חשיב הברייתא גם ביכורים, ודוחק לומר דאתי' כריה"ג, ולפי הני"ל דוקא מעשר ושביעית נקט, אבל ביכורים לא שוה לא"י דמדאורייתא פטורה.

[ג] ולפי"ז דהא דמחייב ת"ק לעבר הירדן הוא רק משום דנלחמו עפ"י הדיבור הא בלא"ה אפילו אם היה כיבוש רבים ונתקדשו בקדושת א"י ממש לענין חיוב תרומה ומעשר ושביעית מ"מ היה פטור בביכורים. אם כן נראה פשוט דזה ניחא בזמן בית ראשון וגם בבית שני למ"ד דס"ל דקדושה ראשונה קדשה לע"ל וא"כ גם עתה נמשך בה החיוב ביכורים מאותו זמן שקדשה משה רבינו ונלחם בה עפ"י הדיבור. אבל למ"ד דקדושה ראשונה לא קדשה לע"ל וכשנחרב בית הראשון בטלה קדושת הארץ ואח"כ כשעלו בימי עזרא נתקדשה שנית נהי דקידוש עזרא גם לעבר הירדן מ"מ הרי השתא הם בכלל דלא שנטלתי מעצמי, ואין לנו לחייב עתה בביכורים רק א"י ממש, דהרי כתיב מארצך, אבל מה שקידשו עוד שארי מדינות חוץ לא"י אע"ג דחייבין מן התורה [בתרומות ומעשרות] מ"מ בביכורים פטירי דלא עדיפי מסוריא בבית הראשון דפטירה מה"ת גם למ"ד כיבוש יחיד שמי' כיבוש. וצ"ל דהת"ק במשנה דמחייב לעבר הירדן איירי בבית ראשון, או גם בבית שני וס"ל דקדושה ראשונה קדשה לע"ל, אבל הרמב"ם הרי פסק בהלכות תרומה (פ"א ה"ה) דקדושה ראשונה לא קדשה לע"ל מש"ה כתב דעבר הירדן פטור מה"ת ורק מדרבנן פשיטא דחייב דלא גרע מסוריא דמבואר בסוף מסכת חלה (פ"ד י"א) דחייבת בביכורים, והוא תירוץ נכון וברור בדעת הרמב"ם."